

Anılarda ve Söyleşilerde Sabetaycılar

R I F A T N . B A L I

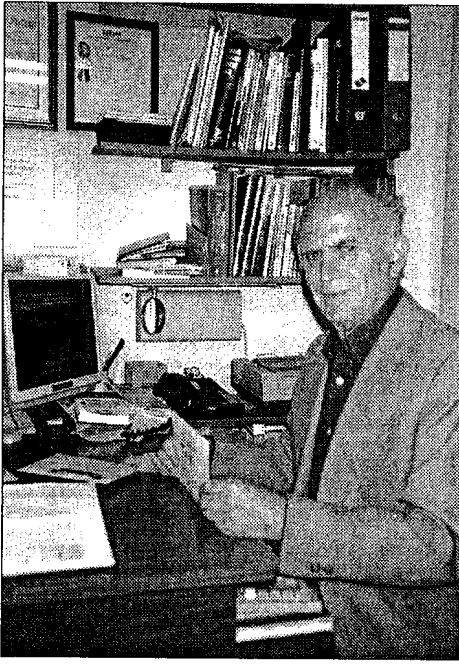
Son birkaç yıldır Türk kamuoyunu fazlasıyla ilgilendirmeye ve meşgul etmeye başlayan Sabetaycılar tartışmasında rastlanan en büyük eksiklik Türkiye’de bu alana ilgi duyan ve araştıran kişilerin belli başlı Avrupa dillerinde ve İbranice’de mevcut olan devasa literatürden tamamıyla bihaber olmalarıdır. Bu konuda kendilerini “uzman” ve “araştırmacı” olarak kamuoyuna mal etmek isteyen kişilerin her şeyden önce bu literatüre hâkim olmaları şarttır. Bu alandaki ikinci büyük eksiklik Sabetaycılarla bizzat tanışmış kişilerin anıları veya Sabetaycılarla yapılan mülakatlardır. Bu bir ölçüde Sabetaycı kökenli olan bu kişilerin özel yaşamlarının mahremiyetine saygı duyulmasından ileri gelmekte olup gayet anlaşılabilir etik bir davranıştır.¹ Ancak konuyla siyasî, sosyal ve antropolojik açıdan ilgilenen çevrelerin yapacakları araştırmalar için bu konuda birinci elden tanıklıklara rastlanmaması da büyük bir eksikliktir. Bu makalede bu bakir alanı çok mütevazı bir şekilde olsa da bir nebze doldurmak için Türkiye’de yaşayan Sabetaycı kökenli kişilerle ilgili çeşitli anılar nakledilecektir.²

Kâzım Nami Duru’nun Anılarında Dönmeler

Bu kaynaklardan ilki Kâzım Nami Duru’nun önce 1955 yılında bir gazetede tefrika edilen ve daha sonra 1959 yılında kitap olarak yayımlanan *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım* başlıklı anıdır.³ Selânik kentini konu eden bu yazı dizisinde Duru bu kentte yaşayan Sabetaycılardan şöyle söz etmekte:

“Selânik kozmopolit bir şehir sayılabilirdi. Halkın çoğunluğu Museviydi, ama Türkler de az değildi. Bir hayli de Rum vardı. Osmanlı uyrukluğunda Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Ermeniler de azınlık halindeydiler. Mesela bütün şehirde yalnız kırk beş Ermeni vardı. Dili Türkçe, adları Müslüman olan, fakat aynı cinsten oldukları halde birbirleriyle hemen [hemen] hiç münasebetleri olmayan bir halk daha vardı. Bunlara Dönme derlerdi. Bu tâbir ne yolda ortaya çıkmıştı? Osmanlı padişahlarından Avcı lâkabıyla anılan IV. Mehmed zamanında İzmir’de Sefaradit (İspanya’dan gelen Musevilere bu vasıf verilir) Museviler arasından Sabetay Sevi adında biri Mesihlik iddiasına kalkışır. Tevrat’da ileride Mesih

adında bir Peygamber’in geleceği zikredilmiş imiş. Hıristiyanlar İsa’yı Mesih sayarlar. Museviler İsa’nın Mesihliğine inanmazlar. Museviler içinden Kabalist yani bir nevi batını olarak Sabetay’ın çıkması, bazı hahamlarla Musevilerin ona inanması, İzmir Musevilerini telaşa düşürür. Bunu haber alan IV. Mehmed, Sabetay’ı Edirne’ye çağırır; üzerine baskı yapar; Sabetay da Aziz Mehmed adını alarak Müslümanlığı kabul eder fakat kabalistler yine ona bağlı kalırlar; ta Edirne’ye ziyarete gelirler. Bunun üzerine padişah, Aziz Mehmed Efendi’nin Çanakkale’nin karşısındaki Kılidülbahir Hisarı’na kapatılmasını emreder.⁴ Kabalistler gemiler, kayıklarla bu Hisar’da da Aziz Mehmed Efendi’yi ziyarete başlarlar. Bu da padişahın canını sıkır. Adamı, Adriyatik kıyısındaki Ülgün kasabasına sürdürür. Aziz Mehmed Efendi orada ölür. Müslümanlığı kabul etmiş olan kabalistlerden Yakup Efendi adındaki adam, onları toplayıp Selânik’e gelir, yerleşir. İşte Dönme denilen halk bu Müslümanlaşmış kabalistlerin soyundandır. Aradan bir zaman geçer. Yakup Efendi ‘Hacca gidiyorum’ diye bir yelkenliye biner,

Eli Şaul Bat-Yam'daki evinde (6 Kasım 1994).

yola çıkar. Gemi batmış olacak ki Yakup Efendi bir daha Selânik'e dönmez. Dönmelerin bir kısmı Yakup Efendi'nin ölmediğini, bir gün Selânik'e geleceğini iddia eder; böylece Dönmeler, Kapancılar, Yakubiler diye ikiye ayrılmış olurlar. Yine aradan bir hayli zaman geçer; Kapancılar içinden bir Osman Baba çıkar. Bu adam, Dönmelerin bir kısmınca Aziz Mehmed, Yakup Efendiler gibi Mesih'in enkarnasyonu sayılmış. Öldüğü vakit Dönmeler yine ikiye ayrılmışlar. Bir kısmı Osman Baba'nın ölmediğine inanmışlar; bunlara Osman Babalılar denmiş. Üç tabakaya ayrılan bu halk, birbirleriyle her türlü sosyal münasebeti kesmişlerdir. Birbirlerinden kız dahi alıp vermezler. Her üç tabakada da aptest alanlar, camiye gidenler vardı; fakat Yakubiler (bunlara ince saçlılar da derler) sofulukta daha ileri giderlerdi. Eskilere, Kapancılar derler; bunlardan pek azı devlet memurluğuna girmiştir. Yakubiler'in (ki bunlara ince saçlı da derler) memurlukla başları hoş değildi; bunlardan bir kısmı çift-

lik çubuk sahibi idiler; içlerinde mülki rütbe alarak paşa olanlar da vardı. Osman Babalılara gelince bunlar çoğunlukla fakir idiler; ticaretle meşgul olurlardı. Şirket kurup büyük ticaret işleri de görürlerdi. Dönmelerde Musevilerin Şekel⁵ dedikleri para yardımı geleneği vardı. Bu yüzden fakiri bile bedel vererek ancak altı ay askerlik ederlerdi. İstisnasız, hepsi çalışkandı. Dilencileri yoktu. Aralarında dayanışma, yardımlaşma vardı. Ticarî işlerde de namuslu idiler; ihtikâr [karborsa] gibi küçükklüklere düşmezlerdi. Dostluklarına güvenilirdi. Kapancıların Yedigârı Terakki, Osman Babalıların Feyziye adlarında yine yardımlaşma suretiyle, idadi derecesinde iki okulları vardı. Bunlarda Türkçe, Fransızca iyi öğretilirdi. İsmail Hakkı adında biri Ticaret İdadisi adıyla, özel bir okul açmış, fakat ölünce bu okul Meşrutiyet'ten bir yıl kadar önce, İttihat ve Terakki tarafından satın alınmıştı. Meşrutiyet ilanından sonra İttihat ve Terakki Mektebi adını almış, 1910 başlarında da Mülkî İdadisi'nin karşı tarafına cemiyetin yaptırdığı yepyeni güzel okula geçmişti. Balkan Savaşı'ndan sonra Yedigârı Terakki okulu İstanbul'a getirilmiş, bugünkü Şişli Terakki Lisesi, Nişantaşı'nda ilkin Feyziye, sonra da şimdiki adı olan Işık Lisesi adını almıştır. Dönmeler içinde değerli doktorlar vardı. Hepsisi de Avrupa'da tahsil etmişti. İçlerinde "Büyük" sıfatını alan Rifat, gerçekten ihtisas sahibi çok değerli bir doktordu. Kendiliğinden bir verem ilacı da bulmuştu. Ziya Ethem gibi yine değerli doktorları da vardı. Türk kültürüne hizmet eden yazarları, öğretmenleri şükranla anılacak kişilerdi. Yedigârı Terakki'nin Osman Şevki adında bir Türkçe edebiyat öğretmeni vardı ki

Meşrutiyet'in ertesinde beş cilt okuma kitabı yazıp bastırmıştı. Fazlı Necip adındaki değerli kişi *Asır* gazetesini çıkarırdı. Bu yalnız Selânik'te değil, İstanbul, İzmir gibi vilâyetlerde de okunan eski bir gazete idi. Bu gazete Meşrutiyet'ten sonra *Yeni Asır* adını aldı ki bugün İzmir'de yayımlanmaktadır. Meşrutiyet'in ilanından İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra Maliye Nazırlığı'na gelen Cavid Bey, Meşrutiyet'ten önce Feyziye Mektebi müdürü idi. Dönmelerin iktisadi hayatımıza hizmetleri övülerek sayılabilir. Memlekete hizmetten hiçbir vakit kaçınmamışlardır. İçlerinde sınıf arkadaşım Kurmay General Remzi, benden bir sınıf yukarı süvari Hâzım, iki sınıf aşağı askerliklerinde Türklerden geri kalmamışlardır. General Remzi'nin Birinci Cihan Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık da büyüktür."⁶

İzmirli Diş Hekimi Eli Şaul'un Anılarında İzmirli Sabetaycılar

İzmirli diş hekimi Eli Şaul 1949 yılında İsrail'e göç etti. Halihazırda Bat-Yam'da yaşayan Şaul'un çocukluk ve İkinci Dünya Savaşı yılları anıları yayımlanmışsa da⁷ bu anılarında İzmirli Sabetaycılarla ilgili herhangi bir bilgi yer almadı. Şaul Kudüs'te Sefarad Yahudilerine hitap eden ve Yahudi İspanyolcası dilinde yayımlanan bir dergide İzmirli Dönmelerle ilgili anılarını kaleme aldı.⁸ İzmir'de yaşayan Sabetaycıların Türk-Yunan nüfus mübadelesiyle 1923-24 yıllarında İzmir'e gelip yerleştiklerini yazan Şaul şöyle devam etmekte:

İzmirli Diş Hekimi Eli Şaul'un Anılarında İzmirli Sabetaycılar

"İzmir'e yerleşen Dönmeler genellikle çok zengindiler ve büyük çoğunluğu Yahudilerle dosttu. Ancak Yahudiler ve Dönmeler arasında ticari rekabet olduğundan ilişkiler gerilimliydi. Dönmeler Yahudileri "Yahudi" veya "çifit", Yahudiler de Dönmeleri

“eski Yahudi” veya “eski çift” diye çağırıyordu. İzmir’de yaşarken Dönmeler arasındaki en iyi dostum Hakkı Efendi’ydi. Kendisi tam bizim evimizin karşısında Güzelyalı semtinde eşi Binnaz Hanım ile birlikte otururdu. Karşılıklı birbirimizi ziyaret ederdik. Karısı birçok kere gülerken bize “kocam ne Türk (Müslüman) ne de Yahudi’dir. Tanrı onu anlar herhalde!” demişti. Hakikaten Hakkı Efendi camiiye gider ve dinî ibadetini yapardı, ama buna karşılık evi Yahudi diniyle ilgili kitaplarla doluydu. En samimi yemin şekli “Por el Şabat bendiço ke tenemos” (Sahibi olduğumuz kutsal Şabat günü için) idi.⁹ Yahudi dinî bayramları Hakkı Efendi için de bayram günleriydi. Yom Kipur¹⁰ günü oruç tutar ve günü ibadetle geçirirdi. Pesah bayramında hamursuz yedi.¹¹ Hakkı Efendi İzmir’in en güzel semtlerinden biri olan Güzelyalı’nın en ünlü kâhiniydi. Evi insanlarla doluydu. Hem Türkler hem de Yahudiler için İbranice kitaplara bakardı. Muskalar yapar ve hamile kalamayan kadınlara yardım ederdi. Kendisi bana şöyle derdi: “Bizler kalben ve aklen Yahudiyiz. Bütün Dönmelerin aynı zamanda bir Yahudi ismi vardır. Benim Yahudi ismim Yehezkel’den gelen Hakko’dur ama Türkler beni Hakkı diye çağırırlar. Kendi aramızda evlenir ve oğullarımız için kendi aramızdan nişanlı ararız, bunun için İstanbul’a bile gideriz.”

“İzmir’de tanıdığım bir diğer Dönme bu şehrin en ünlü kuyumcularından biri olan Kuyumcu İsmail’di. O İzmir’e Türk-Yunan nüfus mübadelesi çerçevesinde gelmişti. Kendisi bana ‘buradaki dostlarım Sazanikos ve Yahudilerdir’ derdi.¹² Kendisine ‘Sazanikos kimlerdir?’ diye sorardım. O da bana Selânikli Yahudilerin Dönmeleri böyle çağırıldıklarını izah ederdi. İsmail Efendi daha sonra bana şunu söylemişti: ‘Bizler din değiştirdik an-

cak gerçek şu ki hepimiz Yahudiyiz. Yahudi isimlerimiz var, kendi aramızda evlenir, Yahudi bayramlarını kutlar, Kipur’da oruç tutar, Pesah’da hamursuz yeriz.’ Ben de kendisini ‘madem ki böyle siz de Yahudi olduğunuzu beyan edin ve bu işi bitirin!’ dedim. Kendisi bana ‘evet haklısın ama kabahat siz Yahudilerdedir’ dedi. ‘Selânik’te tekrar Yahudiliğe geri dönmek istedik ancak hahamlar kabul etmedi. Tekrar tevila¹³ ve giyur¹⁴ yapmamızı istediler! Ne diye bunlar gerekliydi? Türklerin hiddetini çekmek için mi? Yahudilikten çıkıp İslam’a döndüğümüz için bizleri Dönme çağırıyorlar. Şayet tevila ve giyur yapsaydık bizleri nasıl çağıracaktı? İki kere Dönme!’ Hakkı Efendi’yle bütün bu konuşmayı Yahudi İspanyolcasında yaptık. Hakkı Efendi’yle her zaman bu lisanda tartışırdık.

Semra adında bir diğer Dönme arkadaşımız vardı. Kendisinin evlenmek istediğini ama hoşuna giden bir delikanlı bulamadığını biliyorduk. Benim bir tanıdığım olan uzun boylu, yakışıklı ve sempatik bir subayın ilk bakışta kendisine aşık olduğunu bildiğimden Semra’ya onu teklif ettik ama kendisi bize şöyle cevap verdi: Onunla evlenemeyeceğimi bilmiyor musunuz! Nişanlım bizimkilerden (Dönmeler) olmalıdır.”

“Bitanzadeler İzmir’de tanıdığımız bir diğer ünlü Dönme ailesiydi. O aile de Güzelyalı’da yaşardı ve İzmirli Dönmeler arasında en aristokrat ailelerden biriydi. Bitanzadeler çok varlıklı ve entelektüel bir aile olup Filistin’de olup bitenlerle yakından ilgilenirdi. Türkiye’ye son seyahat ettiğimde benim İzmirli eski dostlarımın birkaçına İstanbul’da rastladım. İzmir’i terk edip İstanbul’a yerleşmişlerdi. Eski arkadaşımız Güzin bana şunları söyledi: Dönmelerin sayısı her gün azaldığından kızım ve oğlum Türklerle (Müslümanlarla) evlendi. Bizler arasından kız veya erkek bulmak imkânsız...”

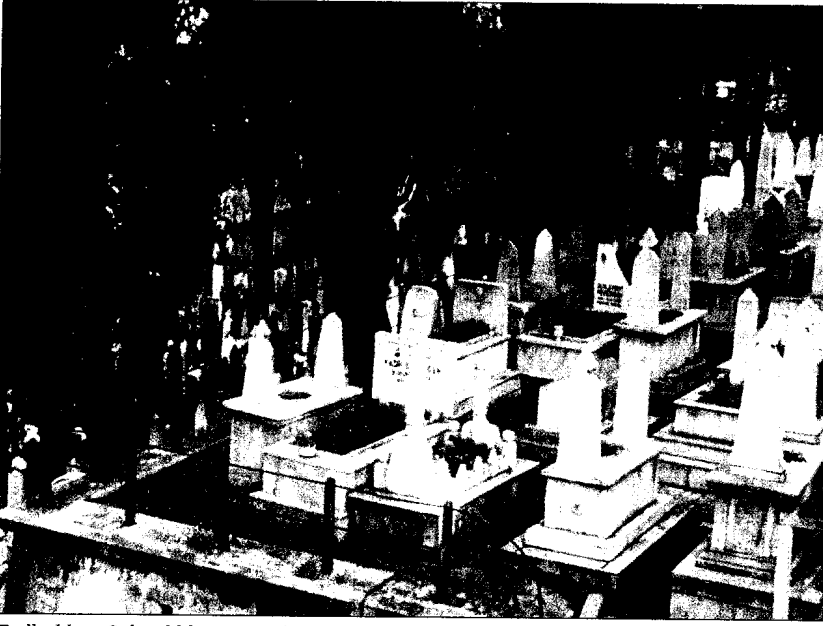

Sâmiha Ayverdi.

Sâmiha Ayverdi’nin Anılarında Sabetaycılar

Anılarında Sabetaycılara yer veren bir diğer yazar Sâmiha Ayverdi’dir. Ancak Ayverdi’nin Sabetaycılar hakkındaki son derece olumsuz görüşü anılarını da etkilemektedir. Ayverdi Sabetaycılar hakkında beslediği kuşku ve olumsuz hissiyat yüzünden 1950’li yıllarda birinci elden tanıdığı Dönmeler hakkında çok ilginç bilgiler aktarabilecek bir durumdayken maalesef hiçbir sempati beslemediği bu kişilerle ilişki kurmayı anılarında onlarla ilgili olumsuz peşin hükümlere yer vermekle yetinmiştir.¹⁵ Ayverdi kendisini “Ben Selânik Dönmesiydim. Elhamdülillâh Müslüman oldum. Bir Türk’le evlenerek Abdülhakîm Efendi’ye mürid oldum. İsmim Zâhîde, mezhebim de Şâfi’îdir” şeklinde kendini tanıtan bir Dönmenin kendisine şunu söylediğini nakletti:

“Siz, Dönmelerin bu memlekete ne derece zararlı bir kütle olduğunu bilemezsiniz. Hiç bir düşman, Dönmeler kadar Türklere kötülük edemez. İktisadî, içtimaî, [toplumsal] ve bilhassa kültür sahalarında öyle planlı düşmanlıkları vardır ki, bunları ancak benim gibi o soydan gelmiş ve

Bulbülde Selânikliler Mezarlığı.

aralarında yetişmiş bir kimse bilebilir. Benim bir Müslüman Türk'le evlenmiş olmam, hepsini deli etti. Ailem ve hatta annem, aleyhime öyle işler yaptılar ki, çevirdikleri oyunlarla beni kuru tahta üzerinde bıraktılar. Buraya gelişimin sebebi, Dönmeler hakkında kulağınızı bükmek ve onlardan uzak durmanızı tavsiyedir."¹⁶

Münevver Ayaşlı'nın Anılarında Sabetaycılar

Selânik doğumlu yazar Ayaşlı da, Samiha Ayverdi gibi, Sabetaycılara olumsuz bir bakışla yaklaşmaktadır. Ancak bu tavrına rağmen Sabetaycılarını yakından tanımış olmasından ötürü anılarında yer alan bilgiler oldukça ilginçtir. Ayaşlı Sabetaycılardan şöyle söz etmekte:

"Adliye Nazırı Rıza Paşa'nın Selânik Valiliği de var. Ve Dönme'lerden nefret edermiş: 'Bu herifler benim namazıma mani oluyorlar, bu mürayi [ikiyüzlü], münafık herifler namaz kılmasınlar diye ben de namaz kılmıyorum' dermiş.

Zira Ramazan geceleri, bütün ileri gelen Dönmeler evlerinde soyunur

dökünür, sırtlarına kürklerini giyer, başlarına takkelerini, ellerine tesbihlerini alır, Vali Paşa'nın konağına gelirlermiş, beraber teravih namazı kılmaya. Bunları görünce Rıza Paşa pür hiddet 'bu münafıklara namaz kıldırılmayacağı' diye kendisi de teravih namazından mahrum kalırmış.

Selânik Dönme'lerinin Müslümanlıkları hakkında ben de bir fikra anlattım: Büyük pederim Ali Rıza Paşa, tam 25 sene önce Selânik'te kumandanlık etmiş ve Selânik'e Köprülü'den gelmiş. Büyük validem İstanbul'da. Validem çok genç, teyzem ise ondan daha çok genç, çocuk yaşında, fakat beraberlerinde kalabalık bir dağdılar, bacılar ve aileden yaşlı hanımlar var. Büyük babamı ve ailesini, tren istasyonunda, Selânik Belediye Reisi Dönme Hamdi Bey (Dönmeler arasında 'bey' titrini kullanmaya mezun tek insan) karşılar ve yeni kumandan paşa ile ailesini ille kendi evinde misafir etmek ister ve çok ısrar edince, büyük babam da peki der.

Ve böylece Köprülü'den gelen Ali Rıza Paşa ailesi kafilesi, çok zengin Hamdi Bey'in saray gibi evine misafir

olurlar.

O zamana kadar ne annem, ne teyzem, ne yaşlı hanımlar hatta belki ne de büyük babam Ali Rıza Paşa, böyle 'Dönme' diye bir taifenin mevcudiyetinden bile habersiz. Hamdi Bey'in evi güzel mi güzel; uşaklar, hizmetçiler bol mu bol, fakat evde garip bir hava ve acı bir hal var. Meselâ Hamdi Bey'in evinde de yaşlı hanımlar var, lâkin hiçbirinin başında başörtüsü olmadığı gibi, tıpkı Hıristiyan kadınlar gibi beyaz saçları topuzlu ve elbiseleri, çorapları simsiyah. Namaz zamanı gelmiş, bizim hanımlar namaz kılacaklar, namaz seccadesi isterler, isterler amma evde de bir telaştır kopar. Zira evde namaz seccadesi yok. Belediye'ye Hamdi Bey'e uşak gönderirler, Hamdi Bey'i de bir telaş alır. Hamdi Bey derhal, ağasını çarşıya gönderir ve tam 12 arakiyye (tif-tikten ince külâh ki, dervişler giyer) işlemeli yepyeni seccade aldirtir ve eve gönderir. Saray gibi Hamdi Bey'in konağına koca bir denk, 12 büyük boyda arakiyye namaz seccadesi gelir. Bu hale de bizimkiler hayret içinde kalırlar. Bizim yaşlı hanımlar namaza başlayınca, zavallı yaşlı Dönme hanımlar da onlara baka baka, yalan yanlış namaza dururlar.

Bunun için annem ve teyzem Selânik'i çok iyi bildikleri gibi, Dönmeleri ve Dönme âdetlerini pek iyi bilirdi. Selânik'te hiç bir Dönmeye bey denmez, efendi denirmiş. İstanbul'a gelince haliyle bu âdet ve anane karışıyor, hepsine bey ve hanımefendi denmeye ve Türklerle de evlenmeye başlıyorlar ki, Selânik'te iken bu kabil değil, imkânsız. Türkler ne Dönme kızı alırlar ne de kızlarını Dönmeye verirlermiş. Valide merhume: 'Allah aşkına şu İstanbullulara bak, bizim efendi dediğimiz bütün Dönmeleri İstanbullular bey, beyefendi yaptılar' derdi. Dönmelerin bir de sivil paşası vardı. Hamdi Bey'in büyük oğlu, şimdi ismini hatırlayamadığım bu zata

paşalık unvanı verilmişti, babasına beylik unvanı verildiği gibi. Bu paşa ile teyzem son zamanlarına kadar dostluğunu devam ettirmiş ve sık sık görüşürlerdi. Teyzem paşayı hem sever, hem de haline pek gülerdi. Zira paşa evinde tamamıyla Arap kıyafeti, üzerinde kıymetli bir meşlâh, başında kefiye, belinde ise eski, kullanılmaz bir hale gelmiş gümüşlü, savatlı bir silah taşımış. Teyzem merhume Dönme paşasının bu halini, ateh getirmesine [bunamasına] verir ve acır, üzülürdü. Ben çok müvesvis (vesveseci, şüpheli) bir insan olduğumdan bunu yalnız bir ateh hali olarak kabul etmiyorum. Bence paşa koyu bir siyonizm, yani Ahd-i Atik'ten alınma bir ilhâmle bu kıyafete giriyor ve bu kıyafeti katiyyen Arap kıyafeti olarak kabul etmiyor, bu kıyafeti Kenânlıların kıyafeti ve asıl Yahudi kıyafeti olarak kabul ediyor olmalıdır. Daha parlak kendisi 'ben emirim' dermiş ve evde yakınları kendisine emir derlermiş.

Bütün bunlar zannedildiği gibi basit bir ateh getirme değildi. Ateh getirmiş olsa da şuuru altında neler neler gizli olduğu meydana çıkıyordu.

Hamdi Bey'in diğer oğullarından bazıları da valide merhumeye sarılırlar ve 'biz akrabamız' derlerdi. O zaman validenin yüz ifadesi görülecek bir hal alırdı, ne evet der, ne hayır der, biran evvel bu Dönme akrabalarından!! sıyrılmak isterdi."¹⁷

1970'li Yıllarda Bir Sabetaycı Ailesi

İsrail'de yaşayan Türkiye doğumlu araştırmacı Moshe Sevilla Sharon bir makalesinde bir İstanbul ziyaretinde karşılaştığı bir Sabetaycı ailesiyle ilgili anılarını şöyle anlatmakta :

"İstanbul'da muhtelif tarihlerde görme fırsatı elde ettiğim ve halen saklayacak şeyleri olan Dönme dostlarım var. 1970 yılında bu dostlarımdan birinin evini ziyaret ettiğimde büyükannesi bana İbranice bilip bil-

mediğimi sordu. Ben bildiğimi söylediğimde, hüzünlü ve büyük bir nostaljiyi dile getiren sözlerle bana İbranice 'Laşon' kelimesini kullanarak 'Laşon nedir biliyor musun?' diye sordu ve cevap vermeme beklemeden başını çevirdi. Ona ne olduğunu izah etmeye başladığımda ne söylediklerimi nasıl olsa bildiğini gösteren bir gülümsemeyle bana baktı. Kendisi halen 'kutsal dil' olarak söz edilen İbranice için kullanılan 'Laşon' veya 'laşon hakodeş' sözlerini hatırlıyordu. Şüphesiz babası da bunu biliyordu ve kendisi babasından duymuştu. Aynı aileden bir başka dostum 1970 yılında bana ailesinin 'Yahudiler gibi' olduğunu söylemiş ve şöyle eklemişti: 'Pesah ve bütün bayramları sizler gibi kutluyoruz.' Bu bir Dönmeydi ve şimdiye kadar yapılmaması öğretilen bir şeyi yapmıştı: Kimliğini ifşa etmek. Kimliği biraz daha gizli olan başka bir Dönme dostum bilmeyerek bana Dönmelerin geleneklerine halen sadık olduklarını keşfetmeme yardım etti. Hiçbir zaman bana Dönme olduğunu söylememişti ama ben onun öyle olduğunu biliyordum. 1973 yılında evlenmek üzereydi. Bana 'çocukluğumda açıklamamaya yemin ettiğim ve sana bile söyleyemeyeceğim bir gizli neden yüzünden' sözleriyle ailesiyle evinde 'büyük bir sorun'u olduğunu söylemişti: Ailesi istediği kızla evlenmesine izin vermiyordu. Bu dostumun evlenmek istediği ve ailesinin izin vermediği kız Müslümandı."¹⁸

1977 Yılında Sabetaycı Kökenli Bir Hanımla Yapılan Bir Söyleşi

"Fransa Yahudilerine hitap eden L'Arche dergisinde 1977 yılında yayımlanan bir makalede Sabetaycı bir aileden gelen bir kadınla yapılan bir söyleşi yer aldı. Makalenin yazarı Raphael Valensi bu kadınla İstanbul

Münevver Ayaşlı'nın Ayhan Songar tarafından çekilmiş bir fotoğrafı. (Münevver Ayaşlı, Dersaadet, Timaş Yayınları, 2002).

Yahudi cemaatine mensup bir hanım vasıtasıyla tanışmıştı. Paris'i bir ziyareti esnasında Valensi'yle karşılaşan ve Valensi tarafından 'Kırk yaşlarında, kısa boylu, esmer, şık ve Sefarad bir yüzün çizgilerine sahip' şeklinde tarif edilen Sabetaycı kökenli bu kadın söyleşide bulunmayı tek bir şartla kabul etmişti: Adının açıklanmaması. Söyleşiyi yapan Raphael Valensi'nin kendisine 'aileniz uzun zamandan beri Müslüman.. Neden adınızı saklı tutuyorsunuz?' sorusuna muhabtabının verdiği cevap Türkiye'de Sabetaycılar konusunda çalışma yapmak isteyen herkesin önünde yer alan en büyük engelin ne olduğunu bir daha belli etti. Kadının bu soruya gülümseyerek verdiği cevap şöyleydi:

'Aşırı sağ kesim bizleri sahte müslümanlar olarak teşhir ediyor. Kemalizme karşı olan ve Atatürk tarafından lağv edilen şeriat rejimine dönmek isteyenler için bizler liberal ve mason kişileriz. Bu kanaat aslında çok da yanlış değildir zira bizler bütün dinlere saygılıyız var, hümanist

bir ekümenlik taraftarıyız ve her türlü hoşgörüsüzlüğü karşıındayız. Tekrar baş gösteren İslamî tepki bizleri dinsizliğin şampiyonları olarak takdim ediyor. İçimizden birçoğu ticaret ve serbest meslek dallarında güçlü konumda olduğu için Solcular da bizleri kapitalist olarak görüyor. Bu nedenle mahrem bir yaşam sürmek zorundayız.'

Bu giriş konuşmasından sonra mü-lakat şöyle cereyan etti:

Soru: Halihazırda kaç kişisiniz?

Cevap: Yaklaşık onbin. Çoğunluğu İstanbul'da diğerleri ise İzmir'de yaşıyor.

Soru: Dinî ibadetinizi nasıl yapmaktasınız?

Cevap: (tereddütlü bir şekilde) İki yüzyıldan beri yok oldu. En azından benim ait olduğum Kapancılar grubunda.

Soru: Dönmeler o zaman bölünmüş durumdalar?

Cevap: Evet, üç gruba: Yakubiler, Karakaşlar ve Kapancılar.

Soru: Kapancıların diğer gruplara kıyasla özellikleri nedir?

Cevap: Kesin bir şekilde cevap vermem mümkün değil. Hepsini İstanbul'da yaşayan üçbin kişi olduğumuzu biliyorum. Kendi aramızda evleniyoruz. Kocam da aynı gruptandır. Laikiz. Babam bana 'Ailemiz Selânik'ten geliyor' demişti. Çok liberal [düşünceli] bir kişiydi ve dinî konular konusuna hiç değinmezdi. Ancak 15 yaşındayken bir teyzemden Yahudi kökenli olduğumuzu öğrendim. Bazı ayrıntılar beni o zaman düşünmeye sevk etti. Mesela büyükbabam konuşma esnasında bazen İspanyolca kelimeler kullanıyor, farkına vardığında da bir hata yapmış gibi kendini düzeltiyordu.

Soru: Bu kelimeler hangilerdi?

Cevap: Hatırlamıyorum.

Soru: Hatırlamayı bir deneyin.

Cevap: Evet, bir aptalca tarif etmek için 'lonso' vardı. Boşboğaz birini ta-

rif etmek için 'vaziyo' vardı. Düşük bir sosyal kesime ait birini tarif etmek için 'abaşo' vardı. Ayrıca her akşam penceresini açıp anlaşılmasız şeyler söyleyen büyükannemi de hatırlıyorum. Daha sonra bunların Sabetay Sevi'nin geri dönmesini çabuklaştırmak için söylenen dualar olduğunu öğrendim. Dönmelerin evinde daima 'gelmesi gereken kişi'yi kabul etmek için boş bir yatak bulunurdu. Bir yaşlı akrabam bana şunu söylemişti: Sabetaycılar yüzyıllar boyunca karanlık olunca Selânik'in taşra semtlerinde deniz kenarında toplanır ve hep bir ağızdan 'Sabbatai asperamos a ti' (Sabetay seni bekliyoruz) derlerdi. Biz Kapancılar da çocuklarımıza bu gruba ait olduklarını ve Yahudiliğe olan bağlarını geç bir zamanda bildiriyoruz. Bu gerçek, bir kuzinime 18 yaşına bastığında bildirildiğinde kendisi şoka uğramıştı. Karma evlilikler birkaç yıldan beri artmaktadır. Kapancılar artık çok kalabalık değil. İki kızımın bizimkiler arasından birer koca bulabileceklerini sanmıyorum.

Soru: Kendinizi nasıl tarif ediyorsunuz?

Cevap: 'Bizimkiler' veya 'Selânikliler' diyoruz.

Soru: Karşınızdaki kişinin bir Dönme olduğunu nasıl anlıyorsunuz?

Cevap: Karma evlilikler çok yeni olduğundan ve daha öncesi Dönmeler hep kendi aralarında evlendiklerinden hepsinde Yahudi tipi vardır.

Soru: Çifte dinî hayata, evde Yahudi ve dışarıda Müslüman, bütün Dönmeler uyuyor mu?

Cevap: Daha önce söylediğim gibi Kapancılar'da hayır. Diğer iki grup hakkında bir şey diyemem zira onlarla görüşmüyorum. Karakaşlar'ın geçmişe sadık kalmaları ihtimal dışı değildir. Her halükârda artık hiçbir Dönme daha önce olduğu gibi camiye gitmiyor.

Soru: Kendinizi bir Müslüman'dan ziyade bir Yahudi'ye daha yakın his-

sediyor musunuz?

Cevap: Aydınlanmış olmaları koşuluyla Yahudilere karşı kendimi daha yakın hissediyorum. Liberal görüşlü bir azınlık dışında Türklerle temaslar daha ziyade zordur. Buna karşılık Müslüman ve Katolik arkadaşlarım var ama Yahudilikle ayrıcalıklı bağlarım yoktur.

Soru: Sabetaycılığı sosyal ortam olarak muhafaza etmeyi diliyor musunuz?

Cevap: Evet ama yok olmaya mahkûm olduğumu sanıyorum. Yahudilerin katledilmelerini önlemek için ihtida eden Sabetay Sevi'nin anısına saygı duyuyorum. Sıra dışı bir şahsiyetti. Onun vazettiği öğretiyeye halihazırda inanmak artık çağ dışıdır ama oldukça aydınlanmış ve ilerlemiş bir insan grubunun kendi varlığını muhafaza etmesine imkân sağladı. Jön Türkler de insan kaynaklarını bu gruptan temin etti. Dönmeler inançlarını bıraktıklarında Atatürk'ün ateşli birer taraftarı oldular. Jön Türk hükümetinin bir bakanı Cavit Bey bir Dönmeydi. Kendisi Osman Baba'dan (Sabetay Sevi'nin müritlerinin bir oğlunun) gelen bir ailenin oğluydu."¹⁹

Prof. Dr. Giacomo Saban'ın Bir Sabetaycıyla Yaptığı Mülakat

Milano'da yerleşik İstanbul doğumlu Prof. Dr. Saban'ın bir İtalyan dergisinde yayımlanan ve Türkiye'deki Sabetaycılar konu eden makalesinin en ilginç yanı genç bir Yahudi'nin İstanbullu bir Sabetaycıyla yaptığı mülakattır.²⁰ Bu makaleye göre bir Sabetaycı aileden gelen bu kişi müstear bir adla da *Tarih ve Toplum* dergisinde bir makale yayımlamıştı.²¹ Aşağıya kısaltılmış haliyle nakletmekte olunan bu mülakatta soru yöneltilen kişi, Prof. Saban'ın deyişine göre, tamamıyla samimi cevaplar vermişti:

"Soru: Dönme cemaati yaklaşık

kaç kişiden oluşuyor?

Cevap: Yaklaşık 15.000 kişiyiz. Çoğunluğu İstanbul'da ve az sayıda aile İzmir'de yaşıyor.

Soru: Sizininki homojen bir gruptur mudur?

Cevap: Hayır! Bizim cemaat üç ana kola ayrılır. Kapancılar, Yakubiler ve Kanyoncular.

Soru: Kendinizi Yahudi mi yoksa Müslüman olarak mı görüyorsunuz?

Cevap: Ben kendimi Yahudi ırkımdan kabul ediyorum. Bu kesindir. Ancak evde Müslüman olarak eğitim gördük, benim dinim İslâm'dır. Bunu yaparken bizler, yani Dönmeler Sabetaycılığa azami derecede uymaya çalışırız.

Soru: Sizin dininizde, kıyafetlerinizde ve geleneklerinizde bizim Yahudiliğe benzer taraflar var mı?

Cevap: Yom Kippur²² gibi Ocak ayına doğru bir tam gün süren bir oruç günümüz var. Oruç bittiğinde börekitaş (börek) yeriz. Aralık ayında Purim²³ bayramını kutlar ve Capeta adında susamlı bir tatlı yeriz.

Soru: Şema²⁴ okur musunuz?

Cevap: Doğrusunu söylemek gerekirse Alyans okuluna²⁵ giden benim büyük annem ilkokulda öğrenmişti ve evde ezbere okurdu.

Soru: Kadiş²⁶ duası var mı?

Cevap: Var ama İbranice'sinde olduğu gibi değil. Tekbir okunurken kullanılan makamda okuruz.

Soru: Ölüleriniz için özel tören yapar mısınız?

Cevap: Doğrusunu söylemek gerekirse bir tören yapıldığını biliyorum ama ayrıntılarını bilmiyorum. Evde bir takım dualar okunur. Daha sonra dışarıda ise İslâm'da olduğu gibi aynı tören yapılır. Yahudi dininde bir vefattan sonra

yas tutulan ve dua edilen yedi güne benzer şekilde sabahları bir mum yakılır ve dua okunur.

Soru: Hangi dilde dua okursunuz?

Cevap: Yahudi İspanyolcasında! Bazı kelimeleri İbranice ve Türkçedir ama esas itibarıyla İspanyolcadır.

Soru: Size özel bir mezarlığınız var mı?

Cevap: Evet, Üsküdar'daki Bülbüldere mezarlığı.

Kanyoncular sağ tarafa, diğerleri sol tarafa gömülürler.

Soru: Sünnetlisiniz herhalde?

Cevap: Tabii ki!

Soru: Ne şekilde?

Cevap: Yahudiler ve Müslümanlar

Zekeriya Sertel ve Sabiha Derviş 1918 yılında.

gibi. Sünnetten önce dualar okunur.

Soru: Sünneti kim yapar?

Cevap: Tabii ki bizlerden biri.

Soru: Törenlerinizi nerede yaparsınız?

Cevap: ....seminde Ortak Ev diye

Dönme Mehmet Kapancı'nın 1890-1895 arasında inşa edilmiş olan köşkü. Köşkte 1912'de Prens Nikolas ve 1916'da Venizelos bir süre kaldılar. 1925'te Yunanistan Ulusal Bankası tarafından satın alındı ve ortaokul olarak tahsis edildi. 1988'den itibaren bankanın kültür merkezi olarak kullanılmaktadır.

adlandırılan bir evde. Sünnet, düğün, dinî bayramlar hep orada kutlanır. Orada Osman Baba'nın mumdan bir heykeli vardı. Ortak Ev'de kutladığımız bir bayram Kuzu Bayramı'dır. Yakubîler artık bu bayramı kutlamıyorlar. Kapancılar ise Ev'e gelip bir parça kuzu alıp evlerine götürüp orada yerler. Kanyoncular ise bunu daha değişik bir şekilde kutlarlar."

Zekeriya Sertel'in Anılarında Dönmeler

Zekeriya Sertel'in Dönme bir aileden gelen Sabiha Derviş ile evliliği Sertel'e göre alanında bir "ilk" idi, zira ilk kez bir Dönme ailesine mensup bir genç kız bir Müslüman ile evlenecekti. Zekeriya Bey'in Sabiha'ya mektup yazıp kendisine evlenme teklif etmesi üzerine Derviş ailesi önce bu evliliğe şiddetle karşı koydu.²⁷ Ancak daha sonra Zekeriya Bey'in ısrarlı tavrı karşısında Sabiha'nın ağabeyi Celâl Derviş Zekeriya Bey'i ziyaret etti ve ziyaretin amacını şöyle izah etti: "Siz kızkardeşimle evlenmek istiyormuşsunuz. Bu konuda ne dereceye kadar ciddi olduğunuzu öğrenmek istiyorum." Bu ziyaretin devamını Zekeriya Sertel şöyle anlatmakta:

"Meğer hakkımda bilgi toplamışlar, bir defa da benimle görüşmeye ve beni yakından görmeye karar vermişler. Çünkü verecekleri karar çok önemliydi. Hatta tarihî bir nitelik taşıyordu. Kız bir 'Dönme' ailesine mensuptu. Dönmeler ortaçağda İspanya'daki engizisyon zulmünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan ve Selânik'e yerleşen bir avuç Yahudi idi. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'na döndükten sonra Müslüman olmuşlardı. Dinlerini değiştirmekle beraber, Müslümanlığı da tam benimsemiş sayılamazlardı.

Çevrelerinden de mukavemet görmüşlerdi. İslâmîliğin hiç bir kuralına uymazlardı. Namaz kılmaz, oruç tut-

maz, İslâmlarla ve Türklerle kaynaşmazlardı. Bir kast halinde yaşarlardı. Zeki, çalışkan, becerikli ve sevimli insanlardı. Fakat kendi kabukları içinde yaşar, Türk topluluğuna girmez, Türklerle kız alıp vermez, kendi dar varlıklarını öylece sürdürüp giderlerdi. Daha çok ticaretle uğraşırlardı. Bu nedenle Avrupa ile sıkı ilişkileri vardı. Bu durum, onların yaşayışları üzerinde de etkisini gösteriyordu. Kazançları iyi, yaşama düzeyleri öteki topluluklarınkinden yüksekti. Selânik'ten İstanbul'a göç ettikten sonra da çoğunlukla Nişantaşı ve Şişli semtlerine yerleşmiş, yine kendi topluluk hayatlarını kurmuşlardı. Çocuklarını da Türk okullarına vermiş olmak için 'Feyziye Lisesi' ve 'Şişli Terakki Lisesi' adında iki okul açmışlardı. Çocuklarını resmî okullara göndermez, bu okullarda okuturlardı.

İşte benim evlenmek istediğim kız, bu topluluğa mensuptu. Ailesi razı olursa, ilk kez bir Dönme kızı bir Türkle evlenecekti.

Celâl Derviş İstanbul'da hukuk öğrenimi yapmış, ufku genişlemiş, bu eski geleneklerin gereksizliğini anlamış bir adamdı. Zaten İstanbul'a göçtükten sonra da 'Dönme' topluluğunda sarsıntılar başlamıştı. Kast, birliğini az çok yitirmişti. Şimdi Türklerle karışmaya karar vermeleri, kastın kabuğunu kırarak ve bu toplumun birliğini tamamıyla bozacaaktı.

Görüşmemizden bir hafta sonra, Celâl Derviş, beni evine yemeğe davet etti. İleride ömrüm boyu hayat arkadaşım olacak kızla ilk defa o gün tanıştım. Önce fotoğrafını bile görmemişim. Nedense siyahlar giymişti. Ona pek de yaraşıyordu. O gün beraber yemek yedik. Bu bir biçim nişanlanma sayıldı. O günden sonra haftada bir ziyaretine giderdim. Fakat bizi asla yalnız bırakmazlardı. Yanımıza mutlaka aileden bir kadın taşarlardı.

Benim bir 'Dönme' kızıyla evlen-

mek üzere bulunduğumu 'İttihat ve Terakki' genel merkez komitesine duyurmuşlar. Bir gün bu komitenin ünlü üyesi sayılan Doktor Nâzım beni çağırdı. Tebrik etti. Yaptığım işin önemini bilip bilmediğimi sordu.

- Sen belki farkında değilsin, dedi, fakat yüzyıllardan beri birbirine yan bakan iki toplumun birleşip kaynaşmasına yol açıyorsun. Dönmelik kastına ölüm yumruğu indiriyorsun. Biz bu olayı gereği gibi değerlendirmeli ve Türklerle 'Dönme'lerin birleşmesini bu vesile ile kutlamalıyız. Bunu millî ve tarihî bir olay gibi değerlendirmek gerek.

Şaşırdım.

- Yani ne yapalım, efendim, dedim.

- Yani, nikâhınızı biz kıyacağız. İş gazetelere duyuracağız. Bu nikâhı bir aile olayından çıkarıp millî olay haline getireceğiz.

Nikâhımız Şehzadebaşı'nda Suphi Paşa Konağı'nda yapıldı. O vakit yalnız dinî nikâh yapıldı. Nikâhı bir hoca kıyardı. Nikâh sırasında dahi kızla erkek yanyana gelemezdi. Nikâh için iki taraf kendilerine birer vekil seçerlerdi. Bizim nikâhımızda kız tarafın vekili zamanın başbakanı ve 'İttihat ve Terakki'nin en nüfuzlu adamı Talât Paşa idi. Benim vekillikimi de Atatürk'ün dışişleri bakanlığını yapan Tefvik Rüştü Aras üzerine almıştı. 'İttihat ve Terakki'nin belli başlı kodamanları da nikâhta hazır bulunuyordu. Kız harem dairesinde, ben erkeklerin yanındaydım. Talât Paşa gülerek ve şakalaşarak:

- Biz kızımızı bedava vermeyiz, bin lira isteriz, dedi.

O vakit nikâh için böyle bir ağırlık (para) vaat etmek âdetti. Bana sordular, 'Kız tarafı bin lira istiyor, ne dersin?' O dakikada cebimde 10 lira bile yoktu. Bütün nikâh masrafını İttihatçılar görmüşlerdi. Bol keseden 'veririm' dedim. İmam duasını okudu. Bizleri tebrik ettiler. Lokumlar yendi, resmen nikâhlanmış olduk.

Ertesi gün bütün gazeteler bu haberi önemle verdiler. O günden sonra da bizim evlenmemiz 'Dönme' toplumu arasında bir örnek oldu. Arkamızdan kız-erkek Türklerle evlenenler çoğaldı. Ve böylece dönmelik kastı yıkılıp tarihe karıştı."²⁸

İnternette Sabetaycı Bir "İtiraf"

Sanal ortamın yarattığı anonimliğin insanlara verdiği güvenden ötürü bir Sabetaycının anılarına hiç beklenmedik bir yerde, bir web sitesinde rastlandı:

zvi; Cinsiyet: Erkek; Yaş: 25; İl: İstanbul 15.10.2001²⁹

"Küçükken, anneannem beni uyutmak için bilmediğim bir dilde ninniler söylerdi. Bunların çoğunu ezberlemiştim. Cumartesi günleri babam işe gitmez, tatilini o gün yapardı. 6 yaşındayken, anneannem, bizim peygamberimizin Sabatay Zvi diye bir adam olduğunu söylediğinde çok şaşırılmıştım. Bunu kimseye söylemememi, söylemezsem bana hep oyuncaklar alacağını, bunun sadece aile içinde kalması gerektiğini tembih etmişti. O zaman oyun gibi algılayıp anlamamış, ama kabul etmiştim. Akrabalarımız hariç herkes bizi Müslüman zannediyor. Ama aslında, Selânikliler denen bir Musevi mezhebine bağlıyız. Bunu ilk defa burada itiraf ediyorum. Ve bu şekilde davranan çok tanıdığım var."

Bakırköy'deki Karakaş Konağı

Sabetaycılıkla ilgili bir diğer anı 1932 yılında Bakırköy'de zengin bir Selânikliye ait olduğu söylenen ve "Karakaş Konağı" diye anılan bir eve taşınan bir ailenin anılarında rastlanmaktadır. Konağa taşınan ailenin bir ferdi konaktan şöyle söz etmekte:

"Konak haremlik ve selamlık olarak içeriden bir ara kapıyla birbirine bağlı iki bölümden oluşuyordu. Her iki bölümün de ayrı giriş kapıları var-

dı. Bu evi bulup da bizimle bölüşmeyi teklif eden kişi evin bir bölümüne, biz de öteki bölüme yerleştik. Küçük, mütevazı ailemiz ve azıcık eşyamız konağın büyük odalarında adeta kayboluyordu. Yerler muşamba kaplıydı; üzerine bir kaç halı attık, pencerelere perdeler, duvarlara resimler astık ve kısa zamanda yeni evimize yerleştik. Konağın dev mutfağı karşı tarafta kaldığı için koridorun bir ucunu da mutfak haline getirdik. Konağın arka bahçeye doğru uzanan ayrı bir bölümü daha vardı ki, orası daima kilitli durur, kimse tarafından kullanılmazdı. Yalnız senenin belli günlerinde, dümdüz saçlarının üzerine bir file

geçirmiş olan orta yaşlı bir kadın bu kapalı bölmenin kapısını beraberinde getirdiği bir anahtarla açar ve içeriye girerdi. Merak edip anahtar deliğinden içeriye baktığımızda, aslan başlarıyla süslü mermer kurnalar gördük ve bunların yıkanma yerleri olduğunu tahmin ettik. Söylentiye göre burası, vaktiyle Müslümanlığı kabul etmiş olan Selânikli Musevilerin hâlâ daha gizlice ibadet ettikleri bir sinagog olarak kullanılıyormuş. Sonradan öğrendiğime göre, Musevilerde kendini dine adanmış kadınlar saçlarını tamamen tıraş ettirirler ve başlarını gerektiğinde bir perukla örterlermiş. Konağın gizli bölümünü zaman zaman açıp içeri giren kadının peruk kullanması da söylentilerin doğru olduğunu kanıtliyordu bence."³⁰

İzhak Ben-Zvi 1918 yılında Yahudi Lejyonu'nda askerken eşiyle birlikte (Kaynak: Encyclopaedia Judaica).

Bir Sabetaycının İsrail Cumhurbaşkanı İshak Ben Zvi ile Görüşmesi

Türkiye'den göç edip İsrail'e yerleşen okurlara hitap eden ve Tel Aviv'de yayımlanan *La Verdad* gazetesinin 1954 yılının şubat ayındaki nüshasında yer alan kısa bir haber oldukça ilginç bilgiler vermekte:

"Bu son günlerde Dönme cemaatinin en önemli ileri gelenlerinden biri olan bir Türk tüccar İsrail'e geldi. Kendisi Dönmeler adına özel bir görev çerçevesinde İsrail'deki yaşam koşulları, âdet ve gelenekleri gözlemlemek ve daha sonra cemaat üyelerine ayrıntılı bir rapor takdim etmek için geldi. Bu tüccara göre İsrail devletinin kurulmasından beri Dönmeler Musevi dinine geri dönmeye

ve İsrail'e gelip yerleşmeyi istiyorlar. Dönmeler bu tüccara Sabetay Sevi ve müritleri konusunu oldukça inceleyen Cumhurbaşkanı İtzhak Ben Zvi ile de tanışma görevini verdiler. Dönmeler Cumhurbaşkanımızı Tanrı'nın bir lütfu olarak görmektedir, zira Dönmelerin kutsal metinlerinde İsrail Kralı'nın Sevi soyundan geleceğini kehaneti yer almaktadır. Ben Zvi cumhurbaşkanı seçilince Dönmeler bunu gizli kitaplarındaki kehanetin gerçekleşmesi olarak kabul ettiler.

Dönme tüccar başkentimizin büyük bir avukatı aracılığıyla Cumhurbaşkanı Ben Zvi tarafından kabul edilmeyi istedi. Cumhurbaşkanı onu hemen kabul etti ve görüşme epey uzun sürdü. Dönme tüccar Cumhurbaşkanı'nun her şeyden nasıl haberdar olduğu ve o ana kadar Dönmelerin yaşamları, âdet ve gelenekleri konusunda gizli olduklarını sandıkları birçok şeyi bildiğini hayranlıkla gördü. Ancak Dönme tüccar Cumhurbaşkanımızın Dönmeler cemaatiyle ilgili birçok sorusuna cevap veremeyi reddetti. Kendisi açıklanması yasaklanmış şeylerin açıklanamayacağını bildirerek özür diledi. Dönme tüccar Yahudi halkı bağımsızlığına kavuştuktan sonra Türkiye ve diğer ülkelerdeki çok sayıda Dönmenin İsrail'e gelip yerleşmeyi arzuladıklarını bildirdi.³¹

Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Leyla Neyzi'nin Sabetaycı Kökenli Bir Kadınlı Yaptığı Mülakat

Leyla Neyzi'nin 1949 yılında İstanbul'da doğan Fatma Arıç ile yaptığı mülakatta, "Ben çocuğuma bütün açıklığıyla her şeyi anlattım. Sabetayist olmaya benim de hiç niyetim yok. Ama bu kültürü yok saymaktansa, iyi taraflarını görmek ve bununla da iftihar etmek lazım," di-

yen Arıç bu kimliğiyle ilgili anılarını şöyle dile getirmekte:

"Çocukluğumda ailem tamamen red havasındaydı. Bakıyorum eniştem, oruç tutuyor ama Ramazan ayı değil. Sorunca, 'üç ayları karşılıyor' diyorlar. Sonra Ramazan geliyor, aynı adam oruç tutmuyor. Yıllar sonra, bu orucun Yahudilikten gelen bir kuzu kesme yasağı öncesi orucu olduğunu anlıyorum. Tam bir azınlık psikolojisi olarak, sosyal dayanışma bizim ailede de devam ediyordu. Kötü gün dediğinizde, bir bakıyorsunuz o grup tamamen bir arada. O dayanışmayı bana nasıl açıklayacak? 'Onlar benim can arkadaşlarım.' Tamam, can arkadaşlarım ama tesadüf değil bu. Bir de anlamadığım espriler vardı. Küçükken annemin yatağına kaçtığımda, annem benim boş kalan yatağımın, 'Osman Baba'nın yatağı' olduğunu söylerdi. Ben de bir şey anlamazdım. Sonradan, Sabetay Sevi'den sonra Osman Baba adında bir mesih beklendiği için, evlerde bir yatak boş tutulduğunu ve başında daima bir kandil yandığını öğrendim. Bizde böyle

bir yatağın ancak esprisi kalmıştı. Benim büyükannem ve büyükbabamın nesli, bu kimliğin bütün kurallarını ve vecibelerini yerine getirmişler. Şimdi ben bunu nasıl yok varsayabilirim? (..) Anneannemin niye namaz kılmadığını sorguladığımda hep, 'biz Atatürkçüyüz' cevabını aldım. Yani bu grup Atatürk'ün arkasına sığınmış, laiklik kavramı kendilerini de rahatlatan bir kavram olduğu için, topluma karşı kendilerini Selânikli/Dönme' değil, 'Atatürkçü/laik' diye tanıtarak bu külfetten kurtulmaya çalışmışlar. Sorduğum zaman rahatsız edici olduğumun farkındaydım. 'Ne demek efendim, bazısı İstanbul'da doğar bazısı Selânik'te, bizim başka hiçbir farklılığımız yoktur. Biz Müslümanız, ama modern ve Atatürkçüyüz' diyorlardı. Bir ayıp konuyu öğrenmeye çalışıyorum izlenimi veriliyordu. Bunun da çok rencide edici tarafları var. Büyüme çağında insanın özgüvenini sarsıyor. Ben kendimde bu boşluğu yaşadım. 'Ben kimim?' Bu gayet doğal bir soru. Her kafadan başka bir ses çıkıyor. 'Unuttum, bilmiyorum' deniyor.

Selânik'teki son mevlevihanenin son dervishi. Arka planda mevlevihane ve hemen yanındaki mezarlık. (Nicholas Stavroulakis, Jews and Dervishes, Atina 1993).

Neyi unuttun, nasıl unutulur? Aslında ağır bir kimlik bunalımı yaşatılmış bu insanlara. Kesip kesip doğramışlar ama, psikolojik anlamda çok ciddi eziyete tâbi tutulmuşlar. Muazzam bir bastırılmış duygu ve bir korku. Bu insanlar benlik mücadelesinde korkunç bir ezikliği kabul etmişler. Bir toplum için asimile olmak, hiç de özenilecek bir durum değil. Bir gerçeğin üstünü silerek ne bu grubun içindekiler, ne bu grubun dışındakiler bu-

nu yok edemiyorlar. Ben bu ayıbın bir ayıp olmadığını ancak yıllar sonra kabullenebildim.³²

Son derece gizli ve gizemli bir etnik/dinî cemaat olan Sabetaycılar hakkında en zengin kaynaklara özellikle yurtdışı Yahudi basınında ve bilimsel dergilerde rastlanmaktadır. Ancak bu kaynaklar genellikle dinsel metin ve ritüellerin çözümlemeleriyle ilgilidir. Sabetaycılarının gündelik yaşamları ile ilgili bilgiler için en sıh-

hatli ancak buna mukabil en zor yöntem sözlü tarih çalışmalarındır. Yayımlanmış anıların sistematik bir şekilde taranmasıyla da kısıntı mertebesinde de olsa bilgilere rastlamak mümkündür. Konunun gizliği, gizemliliği ve siyasî amaçlı polemiklere son derece açık olması nedeniyle zor bir araştırma alanı olan Sabetaycılar bütün bu güçlüklerle rağmen halihazırda bakir bir alan olma özelliğini muhafaza etmektedir.

NOTLAR

- 1 Michele Blumenthal ve Michel Grosman'ın yapımcıları oldukları **Les Derniers Dönme**s belgesel filmi bunun en iyi örneğidir. Filmde tanıklık yapanların soyadları belirtilmemiştir. Ayrıca yapımcılar belgeselin İstanbul'da gösterilmesini taahhüt etmeleri üzerine tanıklar konuşmayı kabul etmişlerdir.
- 2 Bu makalenin taslağını okuyup tavsiyeleriyle değerli katkıda bulunan Cengiz Şişman'a candan teşekkür ederim.
- 3 Duru (D. 1876 - Ö. 14 Ekim 1967) İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden. Masonluğu ilk açığılayan yazarlardandır. Cumhuriyet döneminde 5 ve 6. dönem Manisa milletvekilliği yaptı. **Çınaraltı, Varlık, Büyük Doğu, Tarih Dünyası** gibi dergi ve gazetelerde yazılan yayımlandı. Başlıca eserleri şunlardır: **Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğitim** (1938), **Zilya Gökaltıp** (1949), **İttihat ve Terakki Hatıralarım** (1957), **Cumhuriyet Devri Hatıralarım** (1958), **Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım** (1959) Kaynak: İhsan Işık, **Yazarlar Sözlüğü**, Risale Yayınları, İstanbul, 2.bs. 1998, s. 208.
- 4 Duru burada yanılmaktadır. Sevr ihtida etmeden önce kalede hapsedilir.
- 5 Şekel bugünkü İsrail'de madenî para birimidir. 1897 yılında Basel'de toplanan Birinci Siyonist Kongresi'nde şekel üyelik kartına ve yapılan bağışa verilen addı. Şekele bir Fransız Frangı, bir mark, yarı dolar gibi değer biçildi. Şekelin arka yüzünde Siyonizm programı yer aldı.
- 6 Kâzım Nami Duru, "Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım", **Tan**, 17-18 Kasım 1955.
- 7 Eli Şaul, **Balat'tan Bat Yam'a**, (yayına hazırlayan Birsan Talay-Rifat N.Bali), İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- 8 Dr. Eli Shaul, "Los Donmes de Izmir", **Akl Yerushalayim**, 1993, yıl 14, sayı 48, s.25-26.
- 9 Şabat, cuma akşamı güneş batışından cumartesi akşamı güneş batışına kadar ve istirahat ve ibadet günü olarak kabul edilen gündür.
- 10 Büyük Oruç veya büyük af dileme günü. İbrani takvimine göre her yılın tişri ayının onuna, milâdî takvime göre eylül ayına tekabül eder.
- 11 İbrani takvimine göre her yılın nisan ayının 15'ine, milâdî takvime göre mart-nisan aylarına tekabül eden ve sekiz gün süren bayram. Yahudi halkının Mısır'dan çıkışı, kölelikten kurtuluşunu ve hür bir millet olmasını simgeler. Pesah bayramında "hamursuz" denen mayasız ekmeğin yenir.
- 12 Sazanikos, sazan balığı anlamına gelir ve Dönmeleri tarif etmek için kullanılır.
- 13 Tevila, din değiştirip Yahudi olmak isteyen kişinin yerine getirmek zorunda olduğu ritüellerden biridir. Kişi bütün vücudunu kaynağa veya yağmur suyuyla dolmuş bir su havzasına daldırır ve dinen temizlenir.
- 14 Giyur, en kısa anlamıyla Museviliğe geçmek, din değiştirmektir. En temel şartı sünnet yapmak ve tevila yapmaktır.
- 15 Sâmiha Ayverdi, **Ne İdik Ne Olduk Hâtıralar**, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1985, s.76-87.
- 16 Sâmiha Ayverdi, **a.g.e.**, s.77-78.
- 17 Münvever Ayaştı, **Dersaadet**, 2. Baskı, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 170-173.
- 18 Moshe Sevilla Sharon, "Los Donmes-Parte II", **Akl Yerushalayim**, Temmuz-Ekim 1984, Yıl 6, Sayı 22-23, s. 8-12. Bu makalenin çevirisi daha önce de yayımlandı. Bkz. Moşe Sevilla-Şaron, Çev: İnci Kut, "Dönmeler", **Tarih ve Düşünce**, İstanbul, Kasım 2000, S. 200011, s. 24-27.
- 19 Raphael Valensi, "Une Dunmeh parle", **L'Arche**, Nisan 1977 sayı 241, s.41-44.
- 20 Giacomo Saban, "Residui Di Tradizioni Sabetiane Ancora Presenti in Turchia", **Annuario Del Collegio Rabbinico Italiano**, Sayı 3 1988-1991 s.117-131.
- 21 A. Haluk Derviş, "Sabbetay Sevi Olayı ve Dönmeler", **Tarih ve Toplum**, Haziran 1986, Sayı 30, s. 329-334.
- 22 On sayılı dipnotta açıklanmıştır.
- 23 Purim, İbrani takvimine göre her yılın adar ayının 14. günü, Milâdî takvime göre şubat-mart aylarına tekabül eden bir bayramdır. Pers İmparatorluğu'ndaki Yahudileri Haman tarafından imha edilmekten Ester ve kuzeni Mordoşe kurtarmıştır. Puri bayramı bu kurtuluşu kutlar.
- 24 "Şema" İbranice "Dinle" anlamına gelir. Eski Ahit'te Musa'nın Beşinci Kitabı olan Tesniye'nin Bab 6, ayet 4'ün ilk kelimesidir: "Dinle ey İsrail: Allahımız RAB bir olan RABDIR".
- 25 Alyans okulları 1860 yılında Paris'te kurulan Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği) tarafından kuruldu. Bu birlik Fransız devriminin fikirleriyle beslenmiş Fransız Yahudileri tarafından baskı altında bulunan Yahudileri aydınlanma devrine ulaştırmak amacıyla kuruldu. Yakındoğu'da Müslüman ülkelerde yaşayan Yahudi cemaatleri mensuplarına bir zanaat öğretmek ve kültür eğitimi vermek için bu ülkelerde Fransızca eğitim veren bir dizi okul kurdu.
- 26 "Kutsal" anlamına gelen İbranice kelime. Tanrı için söylenen bir duadır. Tanrı'nın krallığının yeryüzünde kurulması için söylenir. Bu dua söylenirken on erişkin Yahudi erkeğin hazır olması şarttır. Kudüs kible alınarak ayakta söylenir.
- 27 Yıldız Sertel, **Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 66-68.
- 28 Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s. 79-81.
- 29 www.itiraf.com.
- 30 Münib Engin Noyan-Selma Türkis Noyan, "**OMA...**", Birün Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 245-246.
- 31 "Los Dönmes", **La Verdad**, 4 Şubat 1954.
- 32 Leyla Neyzi, **İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak Birey, Bellek ve Aldiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 99. Neyzi'nin yakın tarihte yayımlanmış Fatma Anğ ile yaptığı mülakatı merkez alıp Sabetaycılık ve millî kimlik konusunu inceleyen bir makalesi mevcuttur. Bkz.Leyla Neyzi, "Remembering to Forget: Sabbateanism, National Identity, and Subjectivity in Turkey", **Comparative Studies in Society and History**, Ocak 2002, 44(1):137-158.